

IN MEMORIAM

MIHAI ȘORA (1916–2023)

În data de 25 februarie 2023, a trecut la cele veșnice filosoful Mihai Șora, membru de onoare al Academiei Române, una dintre vocile distincte ale filosofiei românești contemporane, creator al unei opere filosofice apreciate de specialiștii domeniului, personalitate cu activitate publică însemnată, atât culturală, cât și civică.

Născut la 7 noiembrie 1916, în satul Ianova (Austro-Ungaria; azi face parte din comuna Remetea Mare, județul Timiș), Mihai Șora urmează Școala primară în comuna Izvin (lângă Recaș) și își încheie studiile liceale (1927–1934) la una dintre cele mai prestigioase instituții de învățământ preuniversitar din Timișoara, liceul „Constantin Diaconovici-Loga”. Încă elev de liceu, câștigă, în 1933, un concurs național de eseu, cu tema: „Credeti că e posibil un nou clasicism?”, jurizat de Institutul Francez din București. Între 1934 și 1938 este student al Facultății de Filosofie a Universității din București, unde îi are ca profesori, printre alții, pe Nae Ionescu, Tudor Vianu, Nicolae Bagdasar, Mircea Vulcănescu și Mircea Eliade (seminare). În 1939 primește o bursă doctorală din partea Institutului Francez. Aflat la Paris, leagă relații strânse de prietenie cu Eugen Ionescu, Emil Cioran și Mircea Eliade și îl frecventează pe Constantin Noica, aflat și el la Paris, spre finalul perioadei în care a fost bursier al Institutului Francez. În 1940 se mută la Grenoble fiindcă Parisul este invadat de naziști. Urmează perioada în care își elaborează teza de doctorat sub îndrumarea lui Jacques Chevalier pe o temă referitoare la opera lui Pascal. Între anii 1945 și 1948 este cercetător la „Centre National de la Recherche Scientifique” (CNRS) din Paris. De asemenea, din motive pe care le va împărtăși mai târziu, va deveni membru al Partidului Comunist Francez. În 1947 publică prima sa carte de filosofie: *Du dialogue intérieur. Fragment d'une anthropologie métaphysique*, la Gallimard; cartea este bine primită de critica de specialitate franceză.

În 1948 se întoarce în țară și lucrează pentru mulți ani în posturi administrative, domeniul relații externe, domeniul cultural-editorial și educațional, care au puțin de a face cu pregătirea sa filosofică: 1948–1951 este referent de specialitate în Ministerul de Externe condus de Ana Pauker – relația sa cu Ana Pauker, cu KGB-ul, ca și activitatea sa ca membru al Partidului Comunist Francez rămân subiecte care încă își așteaptă clarificarea; 1951–1954, șef de secție la Editura pentru Limbi Străine; 1954–1969, redactor-șef la Editura de Stat pentru Literatură și Artă, unde fondează noua serie a „Bibliotecii pentru toți”, colecție de carte care s-a bucurat de mare succes la public. Prin cele patru apariții lunare ale ei, publicate în mii de exemplare la un preț accesibil, seria a constituit în acea vreme unul dintre cele mai eficiente proiecte de difuzare pe scară largă a culturii universale. Publicarea *Antologiei poeziei interbelice*, în 1969, unde apar și poeme ale unor foști deținuți politici,

Rev. filos., LXX, 2, p. 209–211, București, 2023

emigranți etc., este motivul pentru care își pierde funcția de la Editura de Stat pentru Literatură și Artă. Este încadrat apoi ca simplu redactor la Editura Enciclopedică, iar în 1970 este angajat în Ministerul Educației și Învățământului, Direcția Bibliotecilor, de unde se pensionează în 1977.

Mihai Șora a fost, de asemenea, ministru al educației în primul guvern instalat după schimbarea de regim politic din 1989; a demisionat însă în urma mineriadelor din 13–15 iunie 1990. Din acest moment și până la sfârșitul vieții sale, se implică activ în reconstrucția societății civile românești: este membru fondator al Grupului pentru Dialog Social și al Alianței Civice, militează activ contra extremismului, participă la numeroase demonstrații ale societății civile și dialoghează intens, inclusiv pe rețelele sociale, cu tinerele generații, cărora încearcă să le dinamizeze sensibilitatea pentru „civism, responsabilitate și democrație” (postare Facebook 12.12.2016).

După întoarcerea în țară, în 1948, Mihai Șora nu a publicat nimic timp de 20 de ani. În 1968 apar primele capitole din *Sarea pământului. Cantată pe două voci despre rostul poetic*, în revista *Familia* din Oradea. Întrucât refuză să facă modificările cerute de cenzură, lucrarea cu acest titlu apare abia 10 ani mai târziu. Primește, cu această ocazie, premiul Uniunii Scriitorilor pentru reportaj și face o impresie puternică asupra colegilor de generație: de exemplu, Mircea Eliade compară stilul anumitor pasaje cu cel din opera târzie a lui Heidegger, iar Cioran vorbește despre revelațiile existențiale prilejuite de anii petrecuți sub comunism.

Mihai Șora este membru de onoare al Academiei Române (din 2012), cetățean de onoare al municipiului București (din 2018) și a primit de-a lungul timpului câteva premii și distincții: Ordinul național „Pentru merit” în grad de Mare Cruce (1 decembrie 2000) – „pentru realizări artistice remarcabile și pentru promovarea culturii”; Decorația regală „Nihil Sine Deo” (2011); Ordinul Național „Steaua României” în grad de Cavaler (2016); Premiul Cetățeanului European (2018) etc.

Filosofia lui Mihai Șora, venită în orizontul culturii românești într-un timp mai degrabă tăcut din punct de vedere filosofic, a condus, totuși, către înprospătarea unui sentiment de reînviere a filosofiei în condiții de cultură și limbă românească. Acum, la distanță temporală apreciabilă de acel moment, nu ar fi cu totul lipsit de rost să legăm de acesta „evenimente” care au îmbogățit ca atare filosofarea și filosofia de la noi: întâi, publicarea scrierilor identitare ale lui Constantin Noica din anii '70, apoi, alte scrieri ale acestuia, postumele lui Mircea Florian, traduceri din Heidegger, toate din deceniul următor. Nu este vorba, în cele tocmai spuse, despre o închidere „românească” a filosofiei lui Mihai Șora. Dincolo de câteva limite sau precondiții firești ale lucrului filosofic – limba, printre ele –, această filosofie aparține mai degrabă unui orizont larg, acela al filosofiei continentale de orientare fenomenologic-existențială. Deși s-a vorbit, în această direcție, despre o influență a filosofiei lui Martin Heidegger, gândurile acestuia nu sunt preluate și prelucrate (interpretate) de Mihai Șora după formulele consacrate la noi. Poate și pentru că filosoful nostru s-a apropiat tehnic-metodologic, într-o anumită perioadă a creației

sale, mai cu seamă de fenomenologia transcendențială a lui Edmund Husserl. Modelul filosofic al „antropologiei metafizice”, precizat de filosof în titlul primei sale cărți publicate în 1947, în limba franceză, are însă toate calitățile unei *ontologii a umanului*. „Antropologia metafizică”, așa cum este concepută de filosof, are drept dominante conceptuale *ființa creată și temporalitatea kairotică*. Dar acestea, împreună cu alte concepte subordonate, sunt, de fapt, componentele semnificative ale unei atitudini filosofice care se definește, „tehnic”, ca o depășire a fenomenologiei, iar „tematic”, ca o deschidere constitutivă către ființa creată aflată în „distanță ontologică” față de ființa pură.

Filosoful Mihai Șora a readus în filosofia românească tehnica dialogului; a „dialogului interior”, folosind expresia autorului, semnificativ atât pe linia filosofiei originare, antice grecești, cât și pe aceea corespunzătoare „exercițiilor spirituale” din tradiția culturală europeană medievală și modernă. A fost apropiat de filosofia lui Pascal încă din perioada studiilor doctorale, ceea ce explică formula antropologică a gândurilor sale. În privința concepției asupra timpului – temă excepțională în filosofia sa, expusă mai cu seamă în lucrarea *Clipa și timpul*, publicată în 1995 –, filosoful este mai aproape, pe de o parte, de înțelesul kairotic al timpului, iar pe de alta, de o conceptualizare, susținută de experiență, a unui „timp existențial” apropiat de înțelesul timpului din teologia Fericitului Augustin și de sensul „timpului interior al conștiinței” din fenomenologia lui Edmund Husserl.

Conceptul care pune și păstrează în unitate întreaga filosofie a lui Mihai Șora este cel de „sferă de rază nulă”, a cărui referință este existența umană însăși, concepută paradoxal; deși, mai potrivit ar fi să spunem, „aporetic”. De aceea, o dimensiune existențialistă a acestei filosofii poate fi scoasă în evidență printr-o interpretare care mizează nu doar pe exercițiul unor tehnici hermeneutice prescrise de o posibilă metodologie generală a interpretării, ci și pe fidelitatea față de obiectul interpretării a celui care pune aceste tehnici la lucru. „Modelul sferei de rază nulă”, adică reprezentarea unității tehnic-operaționale a lui Mihai Șora asupra propriei filosofii, dă seamă, firesc, de întreaga gândire a acestuia. Deocamdată, însă, exegeza operei lui Mihai Șora este la început. Așteptăm, însă, timpuri mai bune, pentru ea și pentru noi, când celor care se vor apropia de această operă, cu intenții exegetice, le va fi la îndemână, lor înșiși, calea pe care Mihai Șora o socotea potrivită filosofării sale: „a scobi într-un punct”.

Dumnezeu să-l ierte și să-l odihnească în pace!

Viorel Cernica,
Ion Tănăsescu

CU & DESPRE MIHAI ȘORA

Michel Sora, *Du dialogue intérieur. Fragment d'une anthropologie métaphysique*, Paris, Gallimard, 1947. Traducere: Mihai Șora, *Despre dialogul interior. Fragment dintr-o Antropologie Metafizică*, traducere din limba franceză de Mona Antohi și Sorin Antohi, postfață de Virgil Nemoianu, București, Humanitas, 1995. Conține și un: „Cuvânt după jumătate de secol”, de M[ihai] Ș[ora] (pp. 199–215). Reed. 2006.

Mihai Șora, *Sarea pământului*, București, Cartea Românească, 1978. Humanitas, 2006.

Mihai Șora, *A fi, a face, a avea*, București, Cartea Românească, 1985. Humanitas, 2006.

Mihai Șora, *Eu & tu & el & ea... sau dialogul generalizat*, București, Cartea Românească, 1990. Humanitas, 2007.

Mihai Șora, *Clipa & timpul*, Pitești, Paralela 45, 2005.

Mihai Șora, *Firul ierbii*, Craiova, Scrisul Românesc, 1998.

Mihai Șora, *Filosoficale. Filosofia ca viață*, București, Elion, 2000.

Mihai Șora, *Câteva crochiuri și evocări*, Craiova, Scrisul Românesc, 2000.

Mihai Șora, *Locuri comune*, București, Universalia, 2004.

Mai avem un viitor? România la început de mileniu – Mihai Șora în dialog cu Sorin Antohi, Iași, Polirom, 2001. Conține în Addenda: Sorin Antohi, „Utopiile unui Mai Știutor. Note despre filozofia lui Mihai Șora” (pp. 153–179); Mihai Șora, „Cuvânt după jumătate de secol” (181–190).

Mihai Șora, *Despre toate și ceva în plus (de vorbă cu Leonid Dragomir)*, cuvânt înainte de Leonid Dragomir, Pitești, Paralela 45, 2005; ed. a doua, adăugită și revizuită, 2006.

Dialog și libertate. Eseuri în onoarea lui Mihai Șora, coordonatori Sorin Antohi și Aurelian Crăiuțu, București, Editura Nemira, 1997. Cuprins: Sorin Antohi și Aurelian Crăiuțu, „Cuvânt înainte” (5–9); Gabriela Adameșteanu, „Un singur fel de a înțelege Europa” (10–14); Bartolomeu Valeriu Anania, „De amicitia” (15–16); Sorin Antohi, „Utopiile unui Mai Știutor. Note despre filozofia lui Mihai Șora” (17–44); Tiberiu Avramescu, „Editorul” (45–58); Teodor Baconsky, „Mihai Șora, filosof creștin?” (59–63); Virgil Ciomoș, „Două întâmplări cu Aristotel sau Nostalgiile bătrânului Platon” (64–91); Aurel Codoban, „Dialogicitate și ontologie” (92–100); Aurelian Crăiuțu, „De la dialogul interior la dialogul generalizat: note despre filozofia politică a lui Mihai Șora” (101–119); Ștefan Augustin Doinaș, „Mihai Șora și condiția dialogului interior” (120–129); Alexandru Duțu, „Armonia interioară și construcția politică” (130–13); Părintele Galeriu, „Mântuirea filozofului”

(137–151); Marius Ghica, „O fenomenologie a rostului poetic” (152–159); Andrei Ionescu, „Omul plural și complet” (160–162); Dan Laurențiu, „Bindecuvântat fie numele samuraiului” (163–164); Solomon Marcus, „Între știință, filozofie și artă sau scurt itinerar cu Noica, Șora și Liiceanu” (165–176); Irina Mavrodin, „Muzică, muzică, muzică ... Gânduri despre o traducere de Mihai Șora” (177–179); Călin-Andrei Mihăilescu, „Dia/Di” (180–185); Virgil Nemoianu, „Mihai Șora și tradițiile filozofiei românești” (186–2001); Ioan-Maria Oros, „Șapte omagii sentimentale în formă fixă” (202); Al. Paleologu, „Mihai Șora, noul octogenar” (203–205); H.-R. Patapievică, „Dialogul generalizat al ideilor” (206–232); Dumitru Radu Popa, „Lecția libertății interioare” (243–249); Cristian Preda, „*Coincidentia oppositorum* în patru lecturi românești” (250–273); Vlad Russo, „Întrebările intrusului” (274–278); André Scrima, „Parabola unor aproape-întâlniri” (279–298); Stelian Tănase, „Tainicul” (297–301); Vasile Tonoiu, „Reflecții și interogații” (302–320); Sorin Vieru, „Un filozof al dialogului” (321–324).

Șora, ed. îngrijită de Marius Ghica, Pitești, Paralela 45, 2006. Cuprins: Marius Ghica, „Cuvânt lămuritor” (7). I. Texte de Mihai Șora: A. Ontologia: din *Du dialogue intérieur* (11–19); din *A fi, a face, a avea* (19–76); B. Estetica: din *Sarea pământului* (77–96); C. Etica și reflecția etico-filosofică: din *Eu & tu & el & ea... sau Dialogul generalizat* (97–117); din *Clipa & timpul* (117–124). II. Texte „aproape inedite” de Mihai Șora (125–132). III. Despre Mihai Șora: Emmanuel Lévinas (135); Jacques Maritain (135); Cioran (136); Eugène Ionesco (136); Constantin Noica (137–138); Mircea Eliade (138–139); Virgil Nemoianu, „Conceptul de atenție în filosofia lui Mihai Șora” (139–148); Monica Lovinescu, „Mihai Șora nu cădea în capcana niciunui stereotip” (149); Virgil Ierunca, „Un punct de reper și de încredere” (149); Ștefan Aug. Doinaș, „Omul fără vârstă” (149–150); Alexandru Paleologu, „Jumătate de veac de prietenie” (150–151); Ovid S. Crohmălniceanu (151); Solomon Marcus, „Un reper: Mihai Șora” (151–154); Vladimir Tismăneanu, „Mihai Șora și etica responsabilității” (154–156); Nicolae Manolescu, „Sarea în bucate” (156–160); Livius Ciocârlie, „Coerență și consecvență” (160–164); Irina Mavrodin, „Uimire muzicală” (165–166); Mircea Mihăieș, „Hoinar în marea conceptelor” (167–169); Dan Arsenie, „Sunetul lui a fi sau la desprăfuit de cărți cu Mihai Șora” (169–175); Ioan Groșan, „Personificarea vitalității” (175); Luca Pițu, „Mihai Șora printre filosofii de peste veac ai numărului cuaternar” (175–187); Liviu Antonesei, „Mihai Șora – sentimentul tonic al vieții” (187–189); Aurelian Crăiuțu, „Devino ceea ce ești!” (190–195); Valentin Cioveie, „Temporalitate și patologie” (195–203), „Teologie și filosofie” (203–211); Constantin Barbu, „Bancheta Mai Știutorului” (211–214); Dinu Flămând, „La libertate se ajunge numai prin libertate” (214–215); Călin Vlasie, „Simplitatea Misterului” (215); Tudorel Urian, „Filosofie și civism” (216–218); Sebastian Mateiescu, „Unitate și pluralitate” (218–227); Carmen Lupescu, „Erosul – arhetip structural” (227–233); Victor Eugen Gelan, „*Intricarea organică* sau modalitatea de depășire a dualității metafizice imanent-transcendent” (234–241). IV. „... și ceva

în plus”. Dialoguri cu Mihai Şora: Adriana Babeţi, „Un cer unic la marginea Timişoarei” (245–252); Stelian Tănase, „Starea de deschidere” (253–262); Sorin Antohi, „Identitate şi trezire” (263–266); Leonid Dragomir, „Despre toate şi ceva în plus” (267–273). V. Mihai Şora în dialog cu Marius Ghica (275–286). VI. Mihai Şora: *curriculum vitae* (287–293). VII. Fotografii. Clipa & timpul în câteva imagini (295–310).

Leonid Dragomir, *Mihai Şora. O filosofie a bucuriei şi a speranţei*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 2009.

Valentin Cioveie, *Impalpabila sferă a realului. Modelul ontologic şi aplicaţiile lui în filosofia lui Mihai Şora*, Cluj-Napoca, Editura Eikon, 2011.

Valentin Cozmescu, *Dialogul interior şi experienţa comuniunii: Mihai Şora*, Iaşi, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, 2013, 193 p. Teză de doctorat.

Mircea Coloşenco, *Convorbiri cu Mihai Şora: omagiu la centenar*, Bârlad, Editura Sfera, 2016.

Liviu Antonesei, „Mihai Şora – sentimentul tonic al vieţii”, *Observator cultural. Supliment*, nr. 88, 2–8 noiembrie 2006, pp. 4–5.

Dan Arsenie, „Sunetul lui «a fi» sau la desprăfuit de cărţi cu Mihai Şora”, *Viaţa Românească*, anul CI, nr. 11–12, noiembrie–decembrie 2006, pp. 39–45.

Dan Arsenie, „Lui Mihai Şora”, *Argeş* (Piteşti), anul IX, nr. 11–12, noiembrie–decembrie 2009, p. 10.

Adriana Babeţi, „Ştiinţa lui Mihai Şora”, *Orizont* (Timişoara), anul XXVIII, nr. 11, noiembrie 2016, pp. 16–17.

Luigi Bambulea, „*Ethica more geometrico*”, 22, anul XXVII, nr. 45 (1390), 8–14 noiembrie, 2016, p. 11.

Dorin-Liviu Bitfoi, „Febra întrebărilor”, *România literară*, anul XXXII, nr. 25, 23 iunie 1999, p. 6. (Despre: *Firul ierbii*).

Marian Victor Buciu, „«Politice»-le lui Mihai Şora”, *Contemporanul – ideea europeană*, anul IX, nr. 7, 18 februarie 1999, p. 5 (Despre: *Firul ierbii*).

Corin Braga, „Mihai Şora – un existenţialist român”, *Apostrof* (Cluj-Napoca), anul XII, nr. 7–8, iulie-august 2001, pp. 28–29.

Ioan Buduca, „Sfera de rază nulă (despre filosofia lui Mihai Şora)”, *Luceafărul*, anul XVI, nr. 129, aprilie 2008, p. 12.

Ion Buzera, „De la *nostros*-ul livresc la simpatia «personajelor»”, *Observator cultural*, anul II, nr. 10, 17–23 aprilie 2001, p. 10 (Despre: *Câteva crochiuri şi evocări*).

Al. Călinescu, „Un dialog pasionant”, *Ateneu* (Bacău), anul XXXVIII, nr. 12, decembrie 2001, p. 9 (Despre: *Mai avem un viitor?*).

Marius Chivu, „Mihai Şora. Filosoficale”, *Observator cultural*, nr. 551, 3–19 martie 2001, p. 27.

Valentin Cioveie, „Clipa şi timpul”, *Idei în dialog*, anul II, nr. 11, noiembrie 2005, p. 45 (Despre: *Clipa & timpul*).

Valentin Cioveie, „Despre gândul filosofic inițial al lui Mihai Șora și umbra rostit-nerostită”, *Observator cultural*, nr. 88, 2–8 noiembrie 2006, p. 5.

Valentin Cioveie, „Temporalitate și patologie (fragment)”, *Adevărul literar și artistic*, anul XV, nr. 8448, noiembrie 2006, pp. 9–10.

Valentin Cioveie, „Poetul și savantul”, *Idei în dialog*, anul IV, nr. 4 (43), aprilie 2008, pp. 26–27; nr. 5 (44), mai 2008, pp. 26–27. (Despre: *Sarea pământului*).

Aurel Codoban, „Dialogism and ontology”, *Transylvanian Review*, vol. XVI, nr. 2, summer 2007, pp. 90–97.

Constantin Coroiu, „Între memoria pierdută și memoria deformată”, *Adevărul literar și artistic*, anul X, nr. 594, 20 noiembrie, 2001, p. 4. (Despre: *Mai avem un viitor?*).

Livia Cotorcea, „Despre tăcerile lui Mihai Șora”, *Convorbiri literare*, anul CXLV, nr. 11, noiembrie 2011, pp. 16–18.

Valentin Cozmescu, „The *Coincidentia oppositorum* and the feeling of Being”, *Meta*, vol. VII, no. 1, june 2015, pp. 105–120.

Aurelian Crăiuțu, „De la dialogul interior la dialogul generalizat: note despre filosofia politică a lui Mihai Șora”, în *Elogiul libertății. Studii de filosofie politică*, Iași, Editura Polirom, 1998, p. 117–134.

Aurelian Crăiuțu, „Mihai Șora și civismul democratic”, *Cuvântul*, anul VII, nr. 11, noiembrie 2001, p. 16.

Aurelian Crăiuțu, „«Școala» lui Mihai Șora”, *Observator cultural. Supliment*, nr. 88, 2–8 noiembrie 2006, p. 6.

Aurelian Crăiuțu, „Mihai Șora: a philosopher of dialogue and hope”, *East European Politics and Societies*, vol. 21, nr. 4, 2007, pp. 611–638; reluat în vol.: *In Marx shadow: knowledge, power, and intellectuals in Eastern Europe and Russia*, edited by Costica Bradatan and Serguei Alex. Oushakine, Lanham, MD, Lexington Books, 2010, pp. 261–285. Traducere de Anca Simitopol: „Mihai Șora: un filozof al dialogului și speranței”, *Idei în dialog*, v. 5, nr. 1, ianuarie 2008, pp. 35–37; v. 4, nr. 2 (41), februarie 2008, pp. 36–38.

Aurelian Crăiuțu, „Mihai Șora, 95/la aniversară”, 22, anul XXII, nr. 46 (1131), 8–14 noiembrie 2011, pp. 1, 12.

Nicoleta Dabija, „Mihai Șora... sau filosofia în V”, *Viața Românească*, anul CVI, nr. 11–12, noiembrie–decembrie 2011, pp. 6–9.

Nicoleta Dabija, „Tânărul Mihai Șora”, *Viața Românească*, anul CXI, nr. 10, octombrie 2016, pp. 5–7.

Nicoleta Dabija, „Mai știutorul și bucuria de a fi”, *Viața Românească*, anul CXI, nr. 10, octombrie 2016, pp. 8–14 (Despre: *Clipa & timpul*).

Ștefan Aug. Doinaș, „Mihai Șora și condiția dialogului interior”, *Viața Românească*, anul XCII, ianuarie–februarie 1997, nr. 1–2, pp. 138–143. În vol. *Eseuri*, București, Editura Eminescu, 1996, pp. 389–398.

Dumitru Augustin Doman, „Filosoful după (aproape) un secol de singurătate în gândire”, *Argeș (Pitești)*, anul IV, nr. 7, iulie 2005, p. 6 (Despre: *Despre toate și ceva în plus*).

Caius Traian Dragomir, „Filosofia românească *in nuce*”, *Viața Românească*, anul XCIII, nr. 4–5, aprilie-mai 1998, pp. 12–14 (Reflecții pe marginea volumului *Dialog și libertate*).

Leonid Dragomir, „O filosofie a bucuriei și a speranței”, *Vatra* (Târgu-Mureș), anul XXXIV, nr. 12, decembrie 2007, pp. 26–28 (Despre: *Clipa & timpul*).

Leonid Dragomir, „O filosofie a bucuriei și a speranței. Pledoarie pentru un umanism creștin”, *Argeș* (Pitești), anul IX, nr. 3, martie 2009, p. 26 (Despre: *Clipa & timpul*).

Leonid Dragomir, „De la dialogul interior la salvarea ontologică”, *Argeș* (Pitești), anul VIII (XLIII), nr. 11 (317), 2008, pp. 20–21.

Leonid Dragomir, „Modelul ontologic ca model po(i)etic”, *Argeș* (Pitești), anul VIII (XLIII), nr. 12 (318), 2008, p. 26.

Leonid Dragomir, „Dezvoltări și aplicații ale modelului ontologic propus de Mihai Șora”, *Argeș* (Pitești), anul IX (XLIV), nr. 1(319), 2009.

Leonid Dragomir, „Personalismul lui Mihai Șora”, *Curtea de la Argeș*, anul III, nr. 11 (24), noiembrie 2012, p. 16.

Leonid Dragomir, „Înțelesuri uitate ale democrației (conform filosofiei lui Mihai Șora)”, *Argeș* (Pitești), anul XIV, nr. 11, noiembrie 2014, p. 2.

Leonid Dragomir, „Metafizica de tinerețe a lui Mihai Șora”, în: *Gânditori români în cultura universală*, editor Horia Vicențiu Pătrașcu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2020, pp. 197–203.

Raluca Dună, „Mihai Șora. O filosofie a bucuriei și a speranței de Leonid Dragomir”, *România literară*, anul XLIII, nr. 519, februarie 2010, p. 6. Recenzie.

Michael Finkenthal, „Conversație imaginară cu Mihai Șora”, *Observator cultural*, anul VIII, nr. 143 (400), 29 noiembrie – 5 decembrie 2007, p. 26.

Michael Finkenthal, „Despre ființă și ființare”, *Apostrof* (Cluj-Napoca), anul XIX, nr. 9, septembrie 2008, pp. 4–6.

Florea Firan, „Mihai Șora – 101 (despre filosof)”, *Scrisul Românesc* (Craiova), anul XV, nr. 3, martie 2017, pp. 1, 3.

Victor Eugen Gelan, „Unitate și diversitate. Aspecte ale filosofiei lui Mihai Șora”, 22, anul XXIII, nr. 47 (1184), 20–26 noiembrie 2012, pp. 12–13.

Victor Eugen Gelan, „Trecerea de la dihotomic la «organic intricat» în filosofia lui Mihai Șora”, în *Filosofie și dualism. Actele colocviului Societății Române de Fenomenologie, 25–27 octombrie 2007*, Casa Lovinescu, coord. Leo Stan și Vlad Puescu, București, Zeta Books, 2009, pp. 219–232.

Victor Eugen Gelan, „Timp și temporalitate în filosofia lui Mihai Șora”, în: *Studii de istorie a filosofiei românești*, vol. IX: *Timp și spațiu în gândirea românească*, coordonator Viorel Cernica, ediție îngrijită de Mona Mamulea, aparat bibliografic Titus Lates, București, Editura Academiei Române, 2013, pp. 129–147.

Victor Eugen Gelan, „Invizibila structură a realului: de la fenomenologia datului cotidian la indicibila metafizică a nerostitului (Note pe marginea filosofiei lui Mihai Șora)”, în: *Studii de istorie a filosofiei românești*, vol. X: *Teme ontologice*:

existență, ființă, realitate, coordonatori: Viorel Cernica, Mona Mamulea, Titus Lates, Mihai Popa, ediție îngrijită de Mona Mamulea, București, Editura Academiei Române, 2014, pp. 90–104.

Victor E. Gelan, „Categoriile ale cunoașterii aplicate lumii socialului în filosofia lui Mihai Șora”, în: *Studii de istorie a filosofiei românești*, vol. XII: *Teorii și categorii ale cunoașterii*, coordonatori: Alexandru Surdu, Mihai Popa, Mona Mamulea, Viorel Cernica, Titus Lates, București, Editura Academiei Române, 2016, pp. 96–108.

Victor E. Gelan, „Problema dialogului interior între conștiință și ființă”, în: *Studii de istorie a filosofiei românești*, vol. XV: *Problema conștiinței*, coordonatori: Alexandru Surdu, Viorel Cernica, Mona Mamulea, Mihai Popa, Titus Lates, București, Editura Academiei Române, 2019, pp. 81–95.

Cătălin Ghiță, „Filosoful și memoria sa afectivă”, *Apostrof* (Cluj-Napoca), anul XII, nr. 11, noiembrie 2001, p. 10. (Despre: *Câteva crochiuri și evocări*).

Iulian Grigoriu, „Mihai Șora – Poetul filosofiei”, *Antares* (Galați), anul 2, nr. 20–21, noiembrie–decembrie 1999, p. 9.

Gheorghe Grigurcu, „Un naeionescian: Mihai Șora”, *Viața românească*, anul XCVI, nr. 11, noiembrie 2001, pp. 115–119. (Despre: *Câteva crochiuri și evocări*).

Gheorghe Grigurcu, „La antipod, Mihai Șora”, *România literară*, anul XXXV, nr. 48, 4–10 decembrie 2002, p. 9; nr. 49, 11–17 decembrie 2002, p. 9 (Despre: *Mai avem un viitor?*).

Andrei Ionescu, „Clipa cu prilej a lui Mihai Șora”, *Viața Românească*, anul CI, nr. 10, octombrie, 2006, pp. 27–30 (Despre: *Despre toate și ceva în plus*).

Ioan Lascu, „Ipseitate și dragoste pluricomunitară”, *Familia* (Oradea), anul XXXV, nr. 7–8, iulie–august 1999, pp. 64–66. (Despre: *Firul ierbii*).

Sorin Lavric, „Lecția lui Mihai Șora”, *Ideii în dialog*, anul II, nr. 8, august 2005, pp. 45–46.

Sorin Lavric, „Peripateticianul modern”, *Luceafărul de dimineață*, nr. 433, 2010, p. 8.

Mihai Maci, „Mihai Șora: conștiința demnității noastre”, 22, anul XXX, nr. 20 (1505), 15–28 octombrie 2019, p. 9.

Georgică Manole, „Mihai Șora și modelul ontologic al sferei de rază nulă”, *Luceafărul* (Botoșani), anul II, nr. 2, februarie 2010, pp. 4–6; nr. 3, martie 2010, pp. 3–4; nr. 4, aprilie 2010, pp. 3–4 (Despre: *Despre toate și ceva în plus*).

Solomon Marcus, „Un reper: Mihai Șora”, *Adevărul literar și artistic*, anul XV, nr. 844, 8 noiembrie 2006, pp. 1, 8–9.

Solomon Marcus, *Paradigme universale*, ediție integrală, Pitești, Paralela 45, 2011, pp. 930–939 („De la Noica la Șora și Liiceanu”).

Solomon Marcus, „La rădăcina modului uman de a fi”, *România literară*, anul XLIV, nr. 45, 11 noiembrie, p. 13.

Solomon Marcus, „A fi, a face, a avea”, *Curtea de la Argeș*, anul III, nr. 11, noiembrie 2012, p. 17. (Fragment din *Paradigme universale*).

Solomon Marcus, „Mihai Șora, membru de onoare al Academiei Române”, 22, anul XXIII, nr. 44 (1181), 30 octombrie–5 noiembrie 2012, p. 14.

Felicia Marinca, „A treia tinerețe intelectuală a lui Mihai Șora”, *Viața Românească*, anul XCIV, nr. 10–11, octombrie–noiembrie 1999, pp. 13–18.

Alexandru Matei, „Mihai Șora sau «in-sisificarea» la noi, în România”, *Viața Românească*, anul CI, nr. 1–2, ianuarie–februarie 2007, pp. 217–222.

Alexandru Matei, „Roland Barthes și Mihai Șora: de la încoronarea la decapitarea ideii”, *Observator cultural*, anul XIV, nr. 454, 20–26 februarie 2014, p. 18.

Claudiu Marius Mesaroș, „Filosofia dialogului a lui Mihai Șora și posibilitatea structurării unui model de practică filosofică”, în: *Tradiție și modernizare în filosofia românească în secolul XX*, editor Mihaela Gligor, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2021, pp. 111–136.

Mircea Mihăieș, „Hoinar în marea conceptelor”, *România literară*, anul XXXIX, nr. 45, 10 noiembrie, 2006, p. 4.

Ioan Mihuț, „Nostalgia paradisului... regăsit”, *Cronica* (Iași), anul XXXVI, nr. 4, aprilie 2001, p. 13 (Despre: *Câteva crochiuri și evocări*).

Ion Militaru, „Schiță pentru un profil: Mihai Șora”, *Arhivele Olteniei*, nr. 12 (serie nouă), 1997, pp. 197–211.

Ion Militaru, „Mihai Șora sau când filosofia încheie prea devreme”, în *Meditații asupra filosofiei românești – prolegomene la o istorie a filosofiei românești*, Craiova, Editura Aius, 2004, pp. 141–153. Reluat în *Europa faustică?*, Craiova, Scrisul Românesc, 2003, pp. 59–74 (cu titlul: „Filosofia lui Mihai Șora”) și în *Filosofia românească în zece episoade narative și un epilog dramatic*, București, Editura Academiei Române, 2007, pp. 179–194.

Marin Mincu, „Mihai Șora – o lecție de aristocrație intelectuală”, *Ziua literară*, nr. 81, 8 decembrie 2003; în vol. *Fărâme critice*, Constanța, Editura Pontica, 2005, pp. 241–243 (Despre: *Mai avem un viitor?*).

Vlad Moldovan, „Mai Știutorul, întotdeauna Tânăr prieten”, *Steaua* (Cluj-Napoca), anul LXII, nr. 10–11, octombrie–noiembrie 2011, pp. 70–71.

Cornel Moraru, „O poetică a ființei”, în *Semnele realului: secționări critice convergente*, București, Editura Eminescu, 1981, pp. 281–288.

Cornel Moraru, „Șora Mihai”, în: *Dicționarul esențial al scriitorilor români*, coordonatori: Mircea Zăciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu, București, Editura Albatros, 2000, pp. 811–815.

Mihail Neamțu, „Gustul metaforei. Note la filozofia lui Mihai Șora”, *Idei în dialog*, anul III, nr. 8, august 2006, pp. 40–41 (Despre: *Sarea pământului*).

Gelu Negrea, „Centenarul unei instituții: Mihai Șora”, *Contemporanul – ideea europeană*, anul XXVII, nr. 11, noiembrie 2016, p. 17.

Virgil Nemoianu, „Mihai Șora and the traditions of Romanian philosophy”, *Review of Metaphysics*, 43, no. 1, martie 1990, pp. 591–605. Traducere în: Mihai Șora, *Despre dialogul interior. Fragment dintr-o Antropologie Metafizică*, traducere din limba franceză de Mona Antohi și Sorin Antohi, postfață de Virgil Nemoianu, București, Humanitas, 1995, pp. 217–236 („Mihai Șora și tradițiile filozofiei românești”).

Virgil Nemoianu, „Episoade cu Mihai Șora”, *Convorbiri literare*, anul CXLV, nr. 11, noiembrie 2011, pp. 11–13.

Victor Neumann, „Note despre filosofia lui Mihai Șora: dialogul cu sine și cu celălalt”, *Orizont* (Timișoara), anul XXIII, nr. 11, noiembrie 2011, pp. 6–7.

Constantin Nicolaescu, „Conceptul de intenționalitate în fenomenologie”, *Revista de filosofie*, tomul LVI, nr. 3–4, 2009, pp. 339–353 [339].

Basarab Nicolescu, „Mihai Șora și bucuria de a trăi”, *Convorbiri literare*, anul CXLV, nr. 11, noiembrie 2011, pp. 14–15.

Adrian Niță, „Prima carte despre Șora”, *Timpul*, anul X, nr. 12 (132), decembrie 2009, p. 6. (Despre: Leonid Dragomir, *Mihai Șora. O filosofie a bucuriei și a speranței*).

Adrian Niță, „Dialogul libertății și libertatea dialogului lui Mihai Șora”, *Observator cultural*, anul XI, nr. 522, 29 aprilie – 5 mai 2010, p. 10.

Adrian Niță, „Mihai Șora’s philosophy of dialogue”, *Angelaki Journal of Theoretical Humanities*, vol. XV, nr. 3, decembrie 2010, pp. 195–198.

Ana Pantea, „Filosofia ca formă de viață și dialog”, *Apostrof* (Cluj-Napoca), anul XVI, nr. 11–12, noiembrie–decembrie 2005, pp. 28, 31 (Despre: *Despre toate și ceva în plus*).

H.-R. Patapievici, „Despre idei & blocaje. De ce nu avem o istorie a filozofiei românești?”, *Idei în dialog*, anul IV, nr. 8, august 2007, pp. 52–55.

Horia-Roman Patapievici, *Despre idei & blocaje. O modestă propunere de a regândi cultura română pornind de la ce îi lipsește, fără a renunța la ceea ce, în aparență, îi prisosește*, București, Editura Humanitas, 2007, pp. 9, 10, 24, 25, 155, 221.

Thomas Pavel, „Le sel de la terre. Cantate à deux voix sur l’ordre poétique”, *Revue de Métaphysique et de Morale*, 85e année, no. 4, oct.-déc. 1980, pp. 539–542 (Despre: *Sarea pământului*).

Petru Pistol, „Civilizația dialogului ca modus vivendi”, *Argeș* (Pitești), anul VIII, nr. 2, februarie 2008, pp. 10–11 (Despre: *Despre toate și ceva în plus*).

Luca Pițu, „Cum îl prindem pe «filosoful dialogului interior»?”, *Bucovina literară*, anul XVIII, nr. 5–6, mai–iunie 2007, pp. 42–43.

Dana Pîrvan-Jenaru, „Mihai Șora – un filosof al deschiderii prin dialog”, *Observator cultural*, anul X, nr. 245 (503), 3–9 decembrie 2009, p. 18 (Despre: Leonid Dragomir, *Mihai Șora. O filosofie a bucuriei și a speranței*).

Andrei Pleșu, „Mihai Șora. Amiaza prezenței”, *Dilema veche*, anul XIII, nr. 6582, 9 septembrie – 5 octombrie 2016, p. 3.

Nicolae Prelipceanu, „Mai știutorul și mai trăitorul”, *Viața Românească*, anul CVI, nr. 11–12, noiembrie–decembrie 2011, pp. 1–3.

Vasile Savin, „Mihai Șora despre rostul dialogului”, *România literară*, anul XLVII, nr. 23, 30 mai 2014, p. 12.

Eugen Simion, „Convorbirile Mai Știutorului cu un devotat ucenic. Fragmente critice”, *Caiete critice*, nr. 12 (290), decembrie 2011, pp. 3–7.

Mariana Sipoș, „Pledoarie pentru dialog”, *Luceafărul*, nr. 23, 16 iunie 1999, p. 16 (Despre: *Firul ierbii*).

Dan Stanca, „Sarea pământului”, *Luceafărul de dimineață*, nr. 11, noiembrie 2016, p. 2.

Andrei Stavilă, „Despre intelectuali și politică”, *Convorbiri literare*, anul CXXXIV, nr. 6, iunie 2000, p. 44 (Despre: *Firul ierbii*).

N. Steinhardt, „Nu cumva sarea e și nițel dulce?”, *Viața Românească*, anul XXXI, nr. 1, noiembrie 1978, pp. 59–61. Reluat în vol. *Critică la persoana întâi*, Cluj-Napoca, Dacia, 1983, pp. 41–44 („Mihai Șora”); *Critică la persoana întâi*, ediție îngrijită, studiu introductiv, note, referințe critice și indici de Florian Roatiș, Mănăstirea Rohia/Iași, Polirom, 2011, pp. 91–96 (Despre: *Sarea pământului*)

Liviu Ioan Stoiciu, „Mihai Șora și Rostul Poetic”, *România literară*, anul XLIII, nr. 47, 10 decembrie 2010, p. 4.

Liviu Ioan Stoiciu, „Mai-Gânditorul”, *Contemporanul – ideea europeană*, anul XXII, nr. 11, noiembrie 2011, p. 14.

Iosif Tamaș/Iosif Enășoae, „La questione riguardando la ricezione della filosofia di San Tommaso in Romania”, *Agathos* (Iași), vol. 4, issue 1, 2013, pp. 46–66 [58–60: „Mihai Șora e lo spirito di una fedeltà creatrice”].

Bogdan Tătaru-Cazaban, „Sfântul Toma în România”, *Studii tomiste*, anul I, 2001, pp. 31–57 [52–53: „Mihai Șora: Toma în labirintul dialogului interior”].

Dragoș Tudor, „Portretul bine temperat”, *Adevărul literar și artistic*, anul XII, nr. 652, 4 februarie 2003, p. 10 (Despre: *Câteva crochiuri și evocări*).

Cornel Ungureanu, „Exercițiile de fidelitate și admirație ale înțeleptului”, *Orizont* (Timișoara), anul XIII, nr. 9, septembrie 2001, p. 2 (Despre *Câteva crochiuri și evocări*).

Tudorel Urian, „Filosofie și civism”, *România literară*, anul XXXVIII, nr. 34, 31 august 2005, p. 5. (Despre: *Clipa & timpul*).

Tudorel Urian, „Bucuria de a trăi”, *România literară*, anul XXXVIII, nr. 49, 14–20 decembrie 2005, p. 5 (Despre: *Despre toate și ceva în plus*).

Tudorel Urian, „Mintea și inima lui Mihai Șora”, *România literară*, anul XLII, nr. 43, 30 octombrie 2009, p. 14 (Recenzie la: Leonid Dragomir, *Mihai Șora. O filosofie a bucuriei și a speranței*).

Tudorel Urian, „La școala optimismului rezonabil”, *Viața Românească*, anul CX, nr. 11, noiembrie 2015, pp. 5–7.

Tudorel Urian, „Civismul normalității”, *Viața Românească*, anul CXIII, nr. 11–12, noiembrie–decembrie 2018, pp. 56–59.

Ion Vianu, „Tăcerile lui Mihai Șora”, *România literară*, anul XLIV, nr. 45, 11 noiembrie 2011, p. 13.

Ștefan Vianu, „Leonid Dragomir, *Mihai Șora. O filosofie a bucuriei și a speranței* (*Mihai Șora. Une philosophie de la joie et de l'espérance*), București, Cartea Românească, 2009, 182 p.”, *Revue Roumaine de philosophie*, tome 55, no. 1, 2011, pp. 268–271.

Ioan Vultur, „Mirabila filosofie”, *Orizont* (Timișoara), anul XVIII, nr. 11, noiembrie 2006, p. 8. (Despre *Clipa & timpul*).

Mihai Zamfir, „Mihai Șora și timpul”, *România literară*, anul LV, nr. 10, 2023.

Titus Lates